

lépésben ragadható meg. Szerző egy bűnügyi regény izgalmasságával ábrázolja azt a küzdelmet, amely a centralizáló abszolutizmus érdekeivel ellentétes magyar protestánsok egyházi autonómiája körül generálódott, s amely az oktrojált megoldások és a sokszor kormányzati tiltás mellett, törvényellenesen is összeülő zsinati törvényhozás között zajlott. A protestáns pátens mintegy szimbólumként jelenik meg ebben a történetben, amely Bécs számára a monarchikus akarat beteljesedésének jelképe, a magyarok pedig mintegy háborús célpontként értelmezték és függetlenségi kérdésnek tartották hatálytalanítását. A protestáns felekezetek esetében – ahogyan a szerző jó érzéssel kiemeli és igazolja – már etnikai szövetek is közrejátszanak a véleményformálásban, hiszen pl. a lutheri egyházban túlnyomó többségben lévő szlovákok – ellentétben a magyarokkal – inkább lojálisak voltak a bécsi politikával. A Bécsben a kultusz- és igazságügy-miniszterek között is folyó argumentáció hozzájárult ahhoz, hogy sikerre vezessen a magyarországi protestánsok követelése a pátens visszavonására. Ezt követően lassú, de bizonyosságra vezető folyamatban a reformátusok első debreceni zsinatán, 1881–1882-ben, a Magyarországi Ágostai Hitvallású Keresztény Egyház alkotmányozó zsinatán 1893-ban megszületett a két protestáns felekezet szervezetére is vonatkozó egyházalkotmány.

Ha eltérő műfajának minősíthetjük a katolikus és a protestáns autonómiák felvezetését, a harmadik vizsgálati zóna, ha lehet, még inkább eltér terjedelmében és mélységében az előző kettőtől, amely a szerzőnek nem annyira állhatott szándékában, mint amennyire a tematika kényszerítette ki. Ugyanis az izraeliták egyházi autonómiája összehasonlíthatatlanul erősebben fonódik össze a jogi és politikai emancipáció, illetve a társadalmi emancipáció kérdéseivel. A Magyarországra főként 1726 után bevándorló zsidóság lélekszáma 1787 és

1910 között megtízszereződött, ami értelemszerű pozicionálást követelt meg a gazdasági és kulturális életben, önkormányzatokban és szabályozásban egyaránt. Szerző figyelemmel kíséri a 18–19. századi jogi szabályozás történetét, a kormányzati koncepciók megváltozásának hangsúlyait, a gazdasági szempontok előtérbe kerülését és ezzel a tolerancia megerősödését. Hiteles történetét adja az izraelita felekezet rendi országgyűlésekkel kapcsolatos erőfeszítéseinek, illetőleg a rendi országgyűlésekben (utóbb a népképviselői országgyűlésekben) fölvetődő megoldási javaslatoknak. Ezenközben nem csupán a vallási autonómia kerül terítékre, hanem a gazdasági szempontok, az asszimiláció, az idegenek megítélésének kérdése is. Meggyőzően tárgyalja a szerző azt a politikai folyamatot, amelyben az 1848-as szabadelvű politikusok, majd a második liberális nemzedék, amely a zsidók jogegyenlősítése irányába haladva, meg-megbicsakolva a konzervatív-keresztény ellenálláson, társadalmi előítéletességen elvezetett az 1849. évi népképviselői országgyűlés törvényéhez, a monarchikus diktatúra rendeleti úton történő apróbb szabályozásokon át a zsidó emancipáció ügyében elfogadott 1867:17. tc-ig. Az Eötvös által fémjelzett koncepció teljesebben be az 1868-ban szervezett izraelita kongresszus által elfogadott, majd utóbb az askenazi és szefard ortodoxok kidolgozta szervezeti szabályzataival.

A fenti témának ez a fajta, jogtörténeti összefoglalása mindmostanáig hiányzott a szakmai palettáról, de talán ennél is fontosabb, hogy a laikus, illetve elkötelezett munkák elfogult vagy megalapozatlan hiedelmivel szemben elegendően pártatlan, ennél fogva valóban arányos és szisztematikusan áttekintő munkát tett le Herger Csabáné az asztalra. Ajánlom szakértőnek és érdeklődő laikusnak egyaránt.

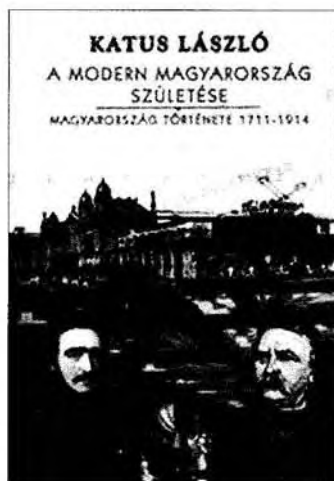
Mezey Barna

I. A szerző és kutatási területei

Nehéz dolog volt diákként egykori oktató munkájáról elfogulatlan ismertetést készíteni. Különösen nehéz, ha a szerző és munkássága az egyetemi évek meghatározó élménye volt, a mérce, a tanári és kutatói példakép sokunk számára, akik majd egy évtizede még szinte minden évfolyamon hallgathattuk előadásait.

A minden évfolyam nem tévedés: Katus László professzor a történettudomány utolsó polihistorainak egyike, munkássága átfogja a középkortól napjainkig

A hosszú reformkorszak nyomában

Katus László:

A modern Magyarország születése.

Magyarország története 1711–1914

Pécs, Pécsi Történettudományért Kulturális Egyesület, 2009, 609 p.

ISBN 978-963-06-7961-9

az egyetemes és magyar köztörténet, a művelődés- és egyháztörténet, a gazdaság- és társadalomtörténet, illetve a történettudomány segédtudományainak: elsősorban a közgazdaságtannak és a történeti statisztikának, az informatikának, valamint a kartográfiának számos területét. Mindezeket nemcsak kutatni, hanem

átadni is kívánta diákjainak, akiknek csak egy része történész, mert számos más tudományterületről is felvették az óráit.

Nevetve tanított, sokszor önironikus stílusban, s nála a vizsga sem számonkérés, hanem az oktatás része volt, hogy újabb és újabb összefüggéseket láttasson meg, vagy csak hogy elgondolkodtassa a vizsgázót az adott tételen. Gondolkodtatni akart, érdeklődést felkelteni. Tanári munkája során mintha e másfél évezreddel korábban Szent Kolumbánról írt sorok vezérelték volna: „mindenfelé szétszórta Krisztus tüzeit, nem törődve a tűzvészszel, mely nyomában támadhat.”

Sok diákja volt, de lehetett volna több is, ha más idők járnak, s mozgalmas életét teljes mértékben az oktatásnak szentelheti.¹ Talán az sem véletlen, hogy csak egy évtizeddel ezelőtt látott hozzá nagy összegző munkáinak megírásához.

A 2000-ben megjelent *A középkor története*² szerte az országban kötelező vagy ajánlott irodalom a történészképzésben. Katus professzor ugyanis újszerűen, forrásokra építve és az általa művelt számos tudományterület módszereinek birtokában interdiszciplinárisan, ugyanakkor rendkívül olvasmányos módon dolgozta fel a középkor történetét, egyértelművé téve, hogy minden tévhit ellenére e korszak: a *fénylő* (nem pedig: sötét) *középkor* nélkül nem lett volna reneszánsz, majd felvilágosodás.

Az egyetemes középkortörténet mellett kezdetektől fogva foglalkozott a magyar 18–19. századdal, ezen belül a dualizmus korszakával, többek között a kiegészítéssel, a nemzetiségi kérdéssel, egyháztörténettel, Horvátországgal és a Határőrvidék státuszával. E területen máig meghatározó alpmunkák összeállításában és megírásában vállalt szerepet, mint például a *Magyar történelmi bibliográfia*³ vagy a *Magyarország története*⁴ (a „Tízkötetes”), újabban pedig a *Magyar Kódex*.⁵ Egyes tanulmányait itthon és külföldön több tudományágban is folyamatosan hivatkozzák.⁶

II. Az új Magyarország születésének új szintézise

Évek óta készült egy magyar újkortörténelmi szintézis megírására, amelyben komplex vizsgálat alá veheti a 19. századot, annak előzményeit, s amelyben évtizedeken át gyűjtögetett forrásait egy átfogó történelmi munkában szokatlanul, legtöbbször maga által számolt adatokkal és számsorokkal egészítheti ki. Ez a gazdaságtörténelmi szemléletmód adta meg a kutatás kereteit, hiszen tendenciákra, trendekre figyelve jelölte ki az 1711–1914 közti korszakhatárokat. Készült egy komoly előtanulmány is, három évvel ezelőtt, az Akadémiai Kiadó *Magyarország története*⁷ című kötete számára, hasonló időbeli keretekkel.

Így jelent meg, 2009 őszén a Könyv – így nagybetűvel – mert egyszerre szól diákhoz és tanárhoz, érdeklődő laikushoz és szakmabéli kutatóhoz egyaránt.

Letisztult fogalmai, tagolása, adatgazdagsága mellett is olvasmányos volta teszi lehetővé, hogy a történettudomány iránt érdeklődők szélesebb köre is szakkönyvként vagy szabadidős olvasmányként forgathassa.

Aki Katus professzor előadásait hallgatta, annak a könyv beszél is: hallani hangját, példaként beszűrt, magyarázó történeteit, amelyek révén az idősík elmosódik – szinte néhány évszázaddal korábban érezzük magunkat, hiszen a szereplők egy-egy jól sikerült vonással megelevenednek a lapokon. S nem csak az egyes ember, maga a korszak is kézzel fogható közelségbe kerül, köszönhetően a szerző hitvallásának: a sokszólamú történelem Annales-i hagyományának.

Ennek lényegét Tanár úr tömören meg is fogalmazta: „...a történelmi élet valamennyi területe szerepet játszik: a gazdaság, az életszínvonal, a társadalmi normák és elvárások, a kultúra, a tudomány és technika fejlődése, és még sok minden egyéb.”⁸ A sokszólam egy szemléletmód, amelynek révén a történettudomány különböző területei és segédtudományai által az adott korszak komplex, életszerű vizsgálatára nyílik lehetőség. Ez manapság általában csapatmunka, e monográfiát viszont egyedivé és patinássá teszi, hogy a benne lévő összes kottát egy zenész játssza le, aki egyben a karmester is.

A sokszólamúság azonban nem csak horizontálisan, hanem vertikálisan is válogat az eszközökben: a helyi eseményeket megpróbálja globális folyamatokba, tágabb összefüggésekbe ágyazni, ha kell, mikroszintre ereszkedik, ha viszont arra van szükség, a magasból közelít rá a témára.

Talán éppen ezért, a még mindig újszerű megközelítésért tarthat számot e könyv a jogtudomány, s azon belül a jogtörténetírás érdeklődésére is. A vizsgált két évszázad, „egy hosszú, folyamatos reformkorszak”⁹ hazai összefüggéseit értelmezi újra, miközben mellé teszi a ciszlajtán területek történetét, vagy akár távolabbra is kitekint.

Nem csak a jogi munkákban méltatlanul mellőzött gazdaság- vagy társadalomtörténelmi adatok teszik e munkát különlegessé, hanem az is, hogy számtalan hazai jogszabályt vizsgál keletkezési hátterük és hatásuk bemutatásával.

Ugyanakkor nem csupán jogtörténelmi, hanem bőséges – történész tollából szokatlan mennyiségű – alkotmánytörténelmi részeket is találhatunk. Nem véletlenül, hiszen ez a korszak alapvetően jogásznemzedékekre épült, akiknek látásmódját, problémamegoldó-készségét elsősorban jogi műveltségük befolyásolta. A jelentősebb köztörténelmi események éppen ezért nehezen lennének értelmezhetőek alkotmánytörténelmi és jogtörténelmi részek nélkül.

A 18. és a 19. századi kormányzattörténelmi áttekintések azonban más okból is elgondolkodtatóak. Egy történész a jogtörténet által viszonylag jól kutatott korszakban mit lát hasonlóan és mit másként, s leginkább miért, mint a jogvégzett kollégák? Ha ezen részek hivatkozásait nézzük, talán választ kaphatunk azokra a kérdésekre is, hogy vajon mely kutatásainkat, milyen

irányból, milyen kapcsolódási pontok mentén tudná hasznosítani a magyar történetírást.

Sok szó esett már korábban is a két tudományág együttműködéséről és kölcsönhatásairól. Íme, egy referenciamunka, amelyet végigolvasva talán választ kapunk arra, hogy melyek azok a területek, ahol további, esetleg más szempontú vizsgálatokra lenne szükség a mi részünkről, s hol segíthetne a közös körbejárás, egy vita az eltérő álláspontok megértésében vagy mely témáknál „nem engedhetünk a '48-ból”, s hogyan és miként tudjuk ezt a történetírásban megjeleníteni.

E közelítéshez, közeledéshez, körbejáráshoz Katus professzor több fogódzót is ad a kezünkbe. A szövegben igen sok az idézet, amelynél a szerző könnyen elérhető forrásmunkák hivatkozásával törekedett egy-egy kérdés árnyaltabb megközelítésére. Ugyanakkor – hatalmas szakirodalmi ismereteit megsűrűve – felsorolja az utóbbi kétszáz év történetével foglalkozó történelmi alapmunkákat is (a legújabbakat is ideértve), amelyek akár egy jogtörténelmi probléma vizsgálatánál kiindulási alapot képezhetnek. Néhol e munkákra épít, összegez, máshol azok megállapításait gondolja tovább, sokszor azonban – pont szemléletmódjánál fogva – teljesen új utat jelöl ki.

Ezen járva a két vezérfonál: reformkorszak és modernizáció, ezek foglalják egyúttal keretbe is ezt a két évszázadot, amely a kora újkorból a modernkorba ível át. Magyarország – hiába mondták ki törvényben többször is különállását – és a Magyarországon zajló folyamatok azonban ebben a korszakban csak a Habsburg Birodalom keretein belül értelmezhetők, ezért a Tanár úr mindvégig utal az itteni események másik birodalomrészre gyakorolt hatásaira vagy éppen fordítva: ottani történések itt megjelenő eredményeire.

A könyv két részből tevődik össze, amelyek kronológia szerint a szatmári békétől a világháború kitöréséig két alkorszakot ölelnek fel: 1711–1848, illetve 1848–1914 között. Ezen belül Katus professzor tematikus megközelítést alkalmazva járja körül a köztörténet, egyháztörténet, gazdaság- és társadalomtörténet, vagy a rendkívül összetett nemzetiségi kérdés problematikáját.

Egy több mint hatszáz oldalas munkát, amely szintézisjellegénél és komplexitásánál fogva egy újabb akadémiai doktori értekezésésként is megállná a helyét, lehetetlen egy rövid ismertetésben részletekbe menően elemezni. Egy rövid összefoglalást, summáznak is beillő bekezdést azonban mondjon el maga a szerző:

„Ez az 1711-től 1914-ig tartó nagy korszak két alkorszakra oszlik. 1711 és 1848 között a modernizáció a rendi struktúra keretei közt folyt, az utolsó évtizedekben erősen felgyorsulva. Magyarország államformája ebben az alkorszakban még továbbra is *rendi képviselő*

leti monarchia. A változatlan politikai struktúra keretei között azonban megérték a polgári átalakulás gazdasági-társadalmi, s még inkább tudati-kulturális feltételei. 1848-ban a *polgári forradalom* – ami valójában legális keretek között végbement polgári átalakulás volt – szétzúzta a rendi-feudális struktúrát és létrehozta a tőkés gazdasági fejlődés és polgárosodás intézményes és jogi kereteit. Ekkor veszi kezdetét a *polgári Magyarország* története. 1848-ban napirendre került a Habsburg Birodalom szerkezeti átalakítása, politikai-kormányzati struktúrájának modernizálása is. Az 1860-as években egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy a Monarchia szerkezeti reformjának egyetlen járható útja a magyar koncepció, a *dualizmus* elfogadása. Az 1867. évi kiegyezéssel kezdődik a *dualizmus kora*, a gyors gazdasági növekedés, a kulturális fejlődés és a polgárosodás kiemelkedő időszaka. De ekkor kezd ketyegni a nemzetiségi kérdés időzített bombája is, hogy az első világháború révén gyújtó szikrát kapva, szétrobbantsa a történelmi Magyarországot, s az egész soknemzetiségű Monarchiát.”¹⁰

Csak néhány sorról van szó, mégis mennyi kérdést, fogalmat vet fel egy jogtörténész számára! Rendi képviselői monarchia, a polgárosodás intézményes és jogi keretei, a Habsburg Birodalom polgári-kormányzati struktúrájának modernizálása, a dualizmus alternatívánélkülisége – csak ezekről a kérdésekről jelentős mennyiségű cikk és monográfia született az elmúlt két évtizedben jogtörténészek tollából! S még nem is szólunk a reformkorról, amelyet olvasás után talán meg kellene kettőznünk: kis (1825–1848) és nagy (1711–1914) reformkorszakra!

III. Hogyan tovább?

El kell olvasni ezt a munkát, többször is, s átgondolni e mozgalmas két évszázad történetét, s ennek alapján újraértékelni hazánk jelenét, jövőbeli lehetőségeit – hiszen a száz évvel ezelőtt létrejött polgári Magyarország jövőjét csak a múlt beható ismeretében lehet biztos alapokra építeni.

Láthattuk, hogy egykor a jogászképzés milyen szereppel bírt az ország irányítása, működése szempontjából. A jelenben sincs ez másképp, ezért különösen fontosnak tűnik, hogy a képzés során az általában meglevő történelmi érdeklődés ne aludjon el. Az ébrentartás a jogtörténelmi kurzusok feladata, amelyek irodalomlistájába remélhetőleg hamarosan ez a könyv is bekerül majd.

Domaniczky Endre

Jegyzetek

¹ Katus László életpályáját lásd bővebben: „*Meghallani a sokszólamú zenét, az emberi történelmet*”. (Századvég, 45, 2007, 123–172. p.)

² Katus László: *A középkor története* (Pécs, Rubicon–Pannonica, 2000, 391 p.)

³ *Magyar történelmi bibliográfia. 1825–1867*. Szerk.: I. Tóth Zoltán (I–III.), Kemény G. Gábor, Katus László (IV. kötet) (Budapest, 1950–1959)

⁴ *Magyarország története. 6/1–2. (1848–1890)*. Szerk.: Katus László (Budapest, Akadémiai, 1987), illetve *Magyarország*

története. 711–2. (1890–1918). Szerk.: Mucsi Ferenc (Budapest, Akadémiai, 1978; gazdaságtörténelmi és nemzetiségi fejezetek).

⁵ *Magyar Kódex*. 3–5. kötet. Társzerző (Bp., Kossuth, 2000–2001)

⁶ Ezekből közöl válogatást: Nagy Mariann–Vértesi László (szerk.): *Sokszólamú történelem* (Pécs, PTE, 2008, 461 p.).

⁷ Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország története* (Budapest, Akadémiai, 2007, 488–773. p.)

⁸ In: Nagy Mariann–Vértesi László: i. m., 458. p.

⁹ Katus László: *A modern Magyarország születése. Magyarország története 1711–1914* (Pécs, 2009, 11. p.)

¹⁰ Katus, 2009, 13. p.

Magyar alkotmány- és jogtörténelmi kézikönyvtár

Pomogyi László:

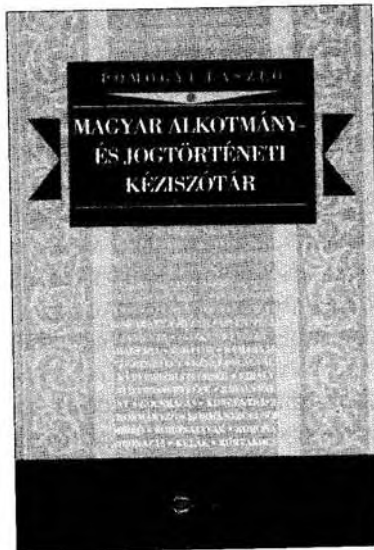
Magyar alkotmány- és jogtörténelmi kézikönyvtár

Budapest, M-érték Kiadó Kft., 2008, 1343 p.

ISBN 978 963 9889 23 1

A szerző, Pomogyi László neve ismeretes mindazok előtt, akik az utóbbi negyed században az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán jogtörténelmi stúdiumokat hallgattak: 1983 és 1999 között magyar jogtörténetet tanított, ezt követően egyetemi docensként az egyetemes jogtörténet tanára. Már hallgatóként is részt vett bibliográfiák összeállításában,¹ kandidátusi fokozatot (CSc) 1990-ben szerzett. Közben részt vállalt egy, részben a Márkus Dezső-féle, azóta sem felülmúlt lexikon még használható conceptusain, részben az újabb jogi fogalmak ötvözésén alapuló, a maga korában hiánypótló egykötetes általános jogi lexikon szerkesztésében.² Ezek mellett megjelentetett egy monográfiát a polgári kori Magyarország cigányügyi igazgatásáról,³ egy másikat az ugyancsak a polgári Magyarország időkorében lejátszódó szegényügyi folyamatokról, valamint a községi illetőségről.⁴ Részt vett egy magyar jogtörténelmi forrásgyűjtemény összeállításában is.⁵ Szerkesztője volt a *Corpus Juris Hungarici* millenniumi emlékkiadása CD-ROM-változatának.⁶ Az egyetemes állam- és jogtörténetet tárgyaló tankönyv polgári kori kötetében⁷ a büntetőjog és a büntető eljárásjog témaköréről írt.⁸

Magához a kézikönyvtár műfajhoz hasonló a nemrégiben megjelent általános jogi fogalomtár.⁹ A recenzélandó munka azonban egy adott szakterület, a magyar jogtörténet és a kapcsolódó segéd- és kiegészítő tudományok által használt fogalmakat (illetve azok egy jelentős hányadát, nagyjából 3000 szómagyarázatot) gyűjt egybe. Az összeállító maga is említi,¹⁰ hogy az 5.200.000 karakterből álló vastkos kötethez 800 publikációt kellett átnézni, amelyek közül 450 munka volt hasznosítható történelmi kútfő gyanánt. A feldolgozás korszakhatárának meghúzásakor a szerző nem elégedhetik meg az 1945. év, vagy az újabb szokások szerint az 1956. év kicövekelésével, hanem, ahol lehet, az ezredvégi rendszerváltás (1989–1990) évköréig tolja ki a kötet szellemi horizontjának határait. A címszavak

többsége 2–3000 karakter, de a legnagyobb címszó sem hosszabb 5000 karakternél. Néhány tucat fogalmi kifejtés lép csak túl a terjedelmi kereteken, ilyen a 'Király', vagy a 'Főkegyúri jog'. Ha a címszavak szerkezetét figyelembe vesszük, mindenképp meg kell említeni, hogy az összeállító az egy jogintézmény – egy címszó elvét követi.

Ez alól kivétel a 'megye', amellyel a 'Királyi vármegye', 'Nemesi vármegye', 'Polgári vármegye', továbbá a 'Törvényhatóság' címszavak alakjában, egy-egy történelmi korszak viszonyait leírva, együtt adnak egységes körképet. Nagy örömről, az egyes címszavakhoz rövidített szakirodalmi utalások tartoznak az oldalszám feltüntetésével, s az összeállító külön megjelöli a kapcsolódó címszavakat is. A nagy kérdés természetesen az, hogy a címszavakban foglaltak csupán több (néha egyetlen) szakirodalomban foglalt anyagok átvételei-e, vagy az összeállító önálló kutatási eredményeit is tartalmazza-e (ilyen elvárás persze fel sem merülhet mind a 3000 címszó vonatkozásában). Természetszerűleg a technikai feltételek megváltozásával (személyi számítógépek, lapolvasók megjelenése, a Wikipedia kialakulása) is elmondható, hogy az egyszemélyes vállalkozás mindenképpen emberfeletti munkát takar. Jelen esetben a recenzensnek nem volt módja a címszavak töredéke esetében sem a forrásvizsgálatra. Mindenesetre tény, hogy a jogtörténészek, joghallgatók ezt a művet nemzedékeken keresztül forgatni fogják. Figyelembe kell venni, hogy a kötet címe tükrözi azt a nézetet, hogy az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának struktúrájában a magyar jogtörténet körében az első félévben magyar alkotmánytörténetet (tulajdonképpen: alkotmány-, állam- és kormányzattörténet) oktatnak, és a második félévben kerül sor a jogtörténet (az egyes főbb jogágak: az alaki és anyagi büntetőjog, magánjog, és közigazgatási jog története) oktatására.

Vizsgáljuk meg a kézikönyv forrásjegyzékét!¹¹ (Ezen felül a kötetben terjedelmes 'Jogforrásmutató',¹² valamint 'Rövidítések' címmel rövidítésjegyzék talál-